

УДК 330.341.4:331.101.6:316.324.8

БІЦЮРА Ю.В.,

к.е.н., доцент кафедри економічної теорії
Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова,

СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ ЗРУШЕНЬ У СТРУКТУРІ ВИРОБНИЦТВА І ПРОДУКТИВНОСТІ ПРАЦІ В ОСНОВНИХ СЕКТОРАХ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ В УМОВАХ ФОРМУВАННЯ ПОСТІНДУСТРІАЛЬНОГО СУСПІЛЬСТВА

Анотація. Виявлено тенденції зрушень у структурі національної економіки щодо співвідношення часток сільського господарства, промисловості і сфери послуг у загальних обсягах виробництва. Проаналізовано сучасні тенденції зміни продуктивності праці в основних секторах економіки розвинутих країн. Обґрунтовано те, що досягнення вищого рівня продуктивності праці є визначальною якісною ознакою утвердження постіндустріального суспільства.

Ключові слова: структура виробництва, продуктивність праці, сектори національної економіки, конкурентоспроможність національної економіки, постіндустріальне суспільство.

Бицюра Ю.В., к.э.н., доцент кафедры экономической теории Национального педагогического университета имени М.П. Драгоманова

СОВРЕМЕННЫЕ ТЕНДЕНЦИИ СДВИГОВ В СТРУКТУРЕ ПРОИЗВОДСТВА И ПРОИЗВОДИТЕЛЬНОСТИ ТРУДА В ОСНОВНЫХ СЕКТОРАХ НАЦИОНАЛЬНОЙ ЭКОНОМИКИ В УСЛОВИЯХ ФОРМИРОВАНИЯ ПОСТИНДУСТРИАЛЬНОГО ОБЩЕСТВА

Аннотация. Обнаружены тенденции сдвигов в структуре национальной экономики относительно соотношения доли сельского хозяйства, промышленности и сферы услуг в общих объемах производства. Проанализированы современные тенденции изменения производительности труда в основных секторах экономики развитых стран. Обосновано то, что достижение высшего уровня производительности труда является определяющим качественным признаком утверждения постиндустриального общества.

Ключевые слова: структура производства, производительность труда, секторы национальной экономики, конкурентоспособность национальной экономики, постиндустриальное общество.

Bitsyura Y.V., National Pedagogical Drahomanov University, PhD, associate professor of the economic theory

CURRENT TRENDS OF SHIFTS IN STRUCTURE OF PRODUCTION AND LABOR PRODUCTIVITY IN THE MAIN SECTORS OF NATIONAL ECONOMY IN THE CONDITIONS OF FORMING OF POST- INDUSTRIAL SOCIETY

Abstract. Tendencies of shifts in structure of national economy concerning a ratio of a share of the agricultural industry, the industry and the service in total productions are found. Current trends of change of labor productivity in the main sectors of economy of developed countries are analyzed. Reasonable the fact that achievement of the highest level of labor productivity is the defining qualitative character of the statement of post-industrial society.

Keywords: structure of production, labor productivity, sectors of national economy, competitiveness of national economy, post-industrial society.

Актуальність і постановка проблеми. Розвинуті країни за індексом глобальної конкурентоспроможності у 2015–2016 рр. займають високі місця у загальносвітовому рейтингу. Так, до десятки країн з найвищим рівнем цього показника увійшли: Швейцарія, Сінгапур, США, Німеччина, Нідерланди, Японія, Гонконг, Фінляндія, Швеція, Велика Британія [12, с.7]. Високий рівень технологічного та соціально-економічного розвитку цих країн забезпечується завдяки активному розвитку секторів V-VI високотехнологічних укладів, впровадженню інформаційно-інтелектуальних і ресурсощадних технологій.

Розвинуті країни, активно впроваджують нові технології у виробництво, використовують новітні знання, досягнення науки і техніки, застосовують високотехнологічні засоби механізації, автоматизації, комп'ютеризації тощо. Це дозволило їм не лише підвищити рівень продуктивності праці та конкурентоспроможності національної економіки, а й вийти на вищий щабель цивілізаційного розвитку – формування постіндустріального суспільства.

Україна за індексом глобальної конкурентоспроможності на рівні 4,03 займала лише 79 місце серед 140 країн [12, с.7]. Однією з головних проблем економіки України є низький техніко-технологічний рівень виробництва. Зокрема, в структурі її економіки переважають сировинні та ресурсоемні галузі низьких III-IV технологічних укладів, що обумовлює неефективне використання ресурсів, низьку продуктивність праці і конкурентоспроможність національної економіки.

Аналіз сучасних тенденцій зрушень у структурі виробництва і продуктивності праці в основних секторах економіки розвинутих країн та України, дозволить з'ясувати наявні проблеми технологічної відсталості національної економіки і визначити шляхи їх подолання відповідно до прогресивних структурних зрушень в економіці провідних країн, які стали на шлях постіндустріального розвитку суспільства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретико-методологічні та практичні основи дослідження зрушень у структурі виробництва і продуктивності праці в основних секторах національної економіки в умовах формування постіндустріального суспільства відображені в працях відомих зарубіжних та вітчизняних вчених: Д. Белла, А. Гальчинського, В. Гейця, Д. Гелбрейта, М. Кастельса, К. Кларка, А. Ревенко, В. Семиноженка, Е. Тоффлера, А. Чухна та ін.

Незважаючи на глибину та різноплановість проведених досліджень, у роботах вітчизняних та зарубіжних вчених недостатньо приділяється уваги дослідженню рівня соціально-економічного розвитку країн шляхом аналізу ефективності застосування трудових ресурсів у виробництві з використанням такого показника як продуктивність праці. Зі сторінок вітчизняних наукових журналів майже зникли праці, присвячені проблемам аналізу продуктивності праці. Не достатньо з'ясованими залишаються питання аналізу сучасних тенденцій зрушень у структурі виробництва і продуктивності праці в основних секторах економіки (сільському господарстві, промисловості, сфері послуг) розвинутих країнах та Україні.

Метою дослідження є аналіз сучасних тенденцій зрушень у структурі виробництва і продуктивності праці в основних секторах національної економіки в умовах формування постіндустріального суспільства.

Виклад основного матеріалу. Теорія трьохсекторної моделі національної економіки висвітлена у працях А. Фішера [7; 8], К. Кларка [5], Ж. Фураст'є [9] та ін. К. Кларк виділив у структурі національної економіки три сектори – первинний, вторинний і третинний. До первинного сектора відносяться переважно сільське господарство, вторинного – промисловість, до третинного – сфера послуг. Він стверджував, що у міру індустріалізації країн і зростанні душевого доходу, відбуваються зміни в секторальній структурі економіки і зайнятості у зв'язку зі зміною структури споживчого попиту і з відмінностями у продуктивності праці. Як наслідок, попит на продукцію сільського господарства поступово знижується, на промислові товари – спочатку збільшується, а потім після досягнення високого рівня насичення ринку зменшується, а послуги – постійно зростає. При цьому значна частка робочої сили переходить у промисловість, а зі зростанням національного доходу виникне посилений попит на послуги, і відбувається відповідне зрушення у цьому напрямі.

Прогнози цих вчених наразі активно втілюються у практику сучасного господарського життя. Як свідчать дані табл. 1, в економіці розвинутих країн домінуючі позиції посіла сфера послуг. Спостерігаються стійкі тенденції до зменшення часток сільського господарства і промисловості у національній економіці розвинутих країн. Так, внесок сільського господарства у валовій доданій вартості (ВДВ) є дуже низьким і за період 1997–2015 рр. для країн ЄС зменшився з 2,52% до 1,51%, Швейцарії – з 1,34% до 0,75%, США – з 1,38% до 1,33%, Японії – з 1,63% до 1,17%. Лише близько 20–30% сучасної економіки розвинутих країн складає промисловість.

Зауважимо, що відносне зменшення часток первинного і вторинного секторів економіки не означає абсолютного зменшення обсягу виробленої продукції. Показовим щодо цього є розвиток сільськогосподарського виробництва. Наприклад, у США незважаючи на відносно сталу і низьку частку сільгосппродукції у загальному обсязі виробництва у 1997–2014 рр. 1,33–1,38% ВДВ, її вартісні обсяги зросли майже у двічі – з 114,9 до 223,9 млрд дол. [11]. Також відбувається абсолютне і відносне зменшення зайнятих у цій сфері (у 1970–2015 рр. – з 4,4% до 1,6% або з 3,5 до 2,4 млн. осіб [6, с.412–413]). Незважаючи на такі тенденції, США і сьогодні у світі є одним з найпотужніших виробників та експортерів сільськогосподарської продукції. Отже, сільське господарство і промисловість не зникають, а навпаки, зростають, але завдяки потужній технічній озброєності і продуктивності праці, частка зайнятих у цих секторах абсолютно і відносно зменшується.

Завдяки високому рівню технологій у матеріальному виробництві, значно збільшились обсяги виробництва у сільському господарстві та промисловості і для задоволення попиту на відповідну продукцію потрібно все менше задіювати ресурси у цих секторах. Тим самим, вивільняється все більший обсяг ресурсів на розвиток сфери послуг. Так, у 1997–2015 рр. частка сфери послуг у США зросла з 74,67% до 77,98%, ЄС – з 68,55% до 74,10%, Швейцарії – з 70,54% до 73,00%, Японії – з 65,68% до 71,97%.

Перетворення сфери послуг у провідний сектор економіки докорінно змінює становище людини у суспільстві. Освіта, наука, культура за своєю природою призначена обслуговувати людину, всебічно задовольняти її соціокультурні і духовні потреби, сприяти розвитку інтелектуальних і творчих здібностей людини, багатства її особистості. Все більше задоволення потреб вищого порядку, відображає не лише високий рівень розвитку продуктивних сил, а й свідчить про наявність прогресивних суспільно-економічних відносин [4, с.101].

Таблиця 1

Динаміка зміни секторальної структури національної економіки окремих розвинутих країн

Країна	Частка сільського, лісового господарства та рибальства, % ВДВ			Частка промисловості, % ВДВ			Частка сфери послуг, % ВДВ		
	1997р.	2005р.	2015р.	1997р.	2005р.	2015р.	1997р.	2005р.	2015р.
ЄС-28	2,52	1,73	1,51	28,93	26,45	24,39	68,55	71,82	74,10
Велика Британія	1,18	0,66	0,68	29,11	23,29	20,17	69,71	76,05	79,15
Німеччина	1,08	0,76	0,55	31,52	29,40	30,46	67,40	69,84	68,99
Нідерланди	3,25	2,01	1,65	25,70	23,95	20,59	71,05	74,04	77,76
Швейцарія	1,34	0,90	0,75	28,12	26,76	26,25	70,54	72,34	73,00
Швеція	2,42	1,14	1,37	30,41	29,69	26,60	67,17	69,17	72,03
Франція	2,63	1,87	1,66	23,71	21,51	19,41	73,66	76,62	78,93
Фінляндія	3,95	2,61	2,73	33,48	33,54	26,13	62,57	63,85	71,14
США	1,38	1,18	1,33	23,95	21,93	20,69	74,67	76,89	77,98
Японія	1,63	1,22	1,17	32,69	28,13	26,86	65,68	70,65	71,97

Джерело: складено автором за даними [11]

Примітка: дані за 2015 р. по США, Японії і Швейцарії фактично відповідають даним за 2014 р.

Дані табл. 2 яскраво свідчать, що паралельно зі зростанням сервісної економіки розвинутих країн, все більша частка трудових ресурсів зосереджується в сфері послуг. Лише за період 2000–2013 рр. частка зайнятих у сфері послуг в країнах ЄС зросла з 62,7% до 71,0%. У 1956–2013 рр. цей показник зріс стрімкими темпами у США – з 52,8% до 81,0%, Великій Британії – з 46,5% до 80,3%, Фінляндії – з 21,9% до 73,9%, Німеччині – з 37,2% до 70,6%, Японії – з 38,6% до 70,5%.

У 70-х рр. ХХ ст. під впливом інформаційної революції відбувся переломний момент початку формування постіндустріального суспільства невід’ємною ознакою якого є зосередження переважної частки трудових ресурсів у сфері послуг. Так понад половина від загальної чисельності зайнятих були задіяні у сфері послуг у США (61,2%), Нідерландах (54,9%), Швеції (53,5%), Великій Британії (52,0%).

В Україні також спостерігається прогресивна тенденція до зміни структури економіки на користь сфери послуг. Так, частка сфери послуг у виробництві у 2014 р. досягла рівня 62,2% ВДВ [3, с.45–46], а частка зайнятих у цій сфері зросла до 62,7% [2]. Такі дані були характерні для розвинутих країн ще у 90-х рр. ХХ ст. Тобто відставання України за якісними змінами у технологіях виробництва і структурі національної економіки складає близько 20–30 років! Якщо Україна не буде прискореними темпами розбудовувати економіку за принципами постіндустріального розвитку, то вона ризикує й надалі залишитись на рівні «напівпериферії» яка лише обслуговує розвинуті країни «центру».

Таблиця 2

Динаміка зміни частки зайнятих у сфері послуг окремих розвинутих країн у 1956–2014 рр., % до загальної чисельності зайнятих

Країна	1956	1960	1970	1980	1990	2000	2005	2010	2012	2013	2014
ЄС-28	-	-	-	-	-	62,7	66,3	69,5	70,5	71,0	-
Велика Британія	46,5	47,6	52,0	59,7	65,5	73,3	76,4	79,7	79,7	80,3	79,9
Німеччина	37,2	39,1	42,0	51,0	57,9	63,7	67,6	69,8	70,1	70,6	70,4
Нідерланди	48,3	49,7	54,9	63,6	69,2	76,7	77,3	81,3	82,2	83,1	-
Швейцарія	-	39,1	45,3	55,0	63,6	-	-	-	73,9	-	-
Швеція	42,2	44,0	53,5	62,2	67,4	73,0	76,0	78,0	78,4	78,9	79,5
Франція	38,1	39,9	47,2	55,7	67,5	74,2	77,4	79,5	-	-	-
Фінляндія	21,9	32,2	42,8	51,8	60,7	66,3	69,3	72,3	73,1	73,0	73,9
США	52,8	56,6	61,2	66,1	71,1	75,2	78,6	81,2	81,2	81,0	80,7
Японія	38,6	41,3	46,9	54,2	58,7	63,7	67,6	69,9	70,2	70,5	-

Джерело: складено автором за даними [11]

У первинному та вторинному секторах американської економіки – сільському господарстві, добувній й обробній промисловості та будівництві у 2014 р. було задіяно лише 19,3% від загальної чисельності зайнятих у США. Це дозволило виробити відповідної продукції на загальну суму 3694,5 млрд дол. [11], що свідчить про високий рівень продуктивності праці у цих секторах економіки. Отже, впроваджуючи новітні технології виробництва, розвинуті країни мають високі потенційні можливості забезпечення населення споживчими товарами. Ці та інші риси характеризують не лише кількісні, а й якісні зміни в економіці країн, що стали на шлях постіндустріального розвитку, формують передумови для переосмислення місця людини в суспільстві, її пріоритетів споживання і ціннісних орієнтирів.

Підвищення продуктивності праці має важливе значення для забезпечення соціально-економічного розвитку країни. Підвищення темпів економічного зростання, рівня життя населення, підвищення рівня конкурентоспроможності національної економіки в значній мірі визначаються зростанням продуктивності праці.

Зміни, що відбуваються в економіці розвинутих країн, зумовлюють глибоку інтеграцію матеріального виробництва і сфери послуг, органічне їх поєднання у якісно нову структурну цілісність. Відповідно до цього, на відміну від індустріальної економіки сфера продуктивної праці не обмежується матеріальним виробництвом, а активно розповсюджується на сферу послуг. В умовах формування постіндустріального суспільства продуктивною стає також праця в духовній сфері суспільного життя, яка пов'язана із задоволенням освітніх, культурних і духовних потреб людини, розвитком інтелектуальних і творчих здібностей особистості.

На нашу думку, базовою методологічною платформою відповідної трансформації індустріального у постіндустріальне суспільство є зростання продуктивності праці у секторах національної економіки та розширене відтворення на цій основі обсягів виробленої продукції, зростання доходів і засобів життєдіяльності людини.

В економічній літературі і господарській практиці для оцінки ефективності використання трудових ресурсів використовують показник продуктивність праці, який визначається обсягом продукції, виробленої за одиницю часу, або співвідношенням обсягу продукції та кількістю праці, витраченої на виробництво цього обсягу. Продуктивність праці є одним з найважливіших показників рівня розвитку продуктивних сил і зрілості відповідних їм економічних відносин. Його застосування дозволяє оцінити ефективність праці окремого працівника, колективу та суспільства в цілому.

При аналізі продуктивності праці ми будемо використовувати показник визначений як відношення ВВП або валової доданої вартості (ВДВ) до кількості відпрацьованих людино-годин. Хоча існує й метод розрахунку продуктивності праці за відношенням ВВП до кількості зайнятих, але ВДВ точніше ніж ВВП відображає результати праці, відкидаючи другорядні показники невиробничого походження, що включені до ВВП – податки і субсидії на продукти. Крім цього, кількість відпрацьованих людино-годин точніше відображає внесок працівників у обсяги виробленої продукції, оскільки окремі зайняті особи могли працювати неповний робочий день, захворіти, страйкувати тощо.

Детальний облік даних зміни продуктивності праці здійснюється Центром світової конкурентоспроможності при Інституті розвитку менеджменту і Організацією економічного співробітництва та розвитку. Нажаль Державна служба статистики України не надає необхідної інформації, що унеможливило глибокий аналіз рівня продуктивності праці в нашій країні за вибраним методом та коректне співставлення з міжнародними статистичними даними.

Індекс конкурентоспроможності країн світу розроблений Центром світової конкурентоспроможності і публікується в «Щорічнику світової конкурентоспроможності» (World Competitiveness Yearbook). На відміну від аналогічного показника, що визначається Всесвітнім економічним форумом, важливою складовою вказаного індексу є оцінка конкурентоспроможності національної економіки з урахуванням рівня суспільної продуктивності праці. У 2013 р. країнами-лідерами за цим показником, розрахованим як відношення ВВП за паритетом купівельної спроможності (ПКС) до чисельності зайнятих, є Катар (129325 дол.), Норвегія (127940 дол.), Люксембург (125871 дол.), США (114985 дол.), Ірландія (105007 дол.). Україна серед 60 країн посіла лише 57 місце з відповідним показником 16367 дол. За показником ВВП за ПКС у розрахунку на одну відпрацьовану годину лідерами є Норвегія (73,13 дол./люд.-год.), Люксембург (70,39 дол./люд.-год.), Ірландія (61,50 дол./люд.-год.), Катар (59,74 дол./люд.-год.), США (58,99 дол./люд.-год.). Україна в рейтингу зайняла лише 55 місце з відповідним показником 8,85 дол./люд.-год. [10, с.369–370]. Тобто рівень продуктивності праці в Україні становить лише 15% від продуктивності праці США.

За оперативними даними, що надаються Організацією економічного співробітництва та розвитку, найвищий рівень суспільної продуктивності праці (за показником ВВП у розрахунку на одну відпрацьовану годину) мають Люксембург, Норвегія, Бельгія, США, Нідерланди, Ірландія, Франція, Німеччина, Данія, Швейцарія. Так, у 2014 р. продуктивність праці в Люксембурзі була вищою порівняно зі США на 36,9%, в Норвегії – на 28,5%, в Бельгії – на 2,5%. Для порівняння зазначимо, що у 2014 р. у США показник ВВП у розрахунку на одну відпрацьовану годину становив 67,0 дол./люд.-год. [11].

Під впливом нових інформаційно-інтелектуальних технологій період 70–90 рр. ХХ ст. вирізнявся високими темпами зростання продуктивності праці. Найбільш ефективно втілити нові технології і забезпечити стрімке зростання продуктивності праці вдалося таким країнам, як Південна Корея, Японія, Ірландія, Іспанія, Фінляндія, Норвегія, Франція. Але на початку 90-х рр. виробничий потенціал цих технологій вичерпався, а нові технології не змогли стримати сповільнення зростання продуктивності праці у подальші роки.

Про гальмування темпів науково-технічного прогресу свідчать такі дані: якщо від 1970 до 2000 рр. співвідношення продуктивності праці країн Західної Європи до США зросло з 68,1% до 92,7% (у Німеччині) і з 62,5% до 84,9% (у Великій Британії), то за період 2000–2014 рр. цей показник у Німеччині зріс лише до рівня 96,1%, а у Великій Британії взагалі зменшився до 75,4%. Падіння цього показника спостерігалось у багатьох розвинутих країнах, а саме: Люксембурзі, Бельгії, Нідерландах, Франції, Швеції, Фінляндії, Канаді, Італії та ін. В цілому у 2000–2014 рр. для країн ЄС–28 продуктивність праці зросла лише на 2,2% і на 24,3% відстає від рівня США [11]. Ці дані фактично свідчать про провал «Лісабонської стратегії» і новоприйнятої стратегії

«Європа-2020», в яких ставилось завдання стати найконкурентоспроможнішою та найдинамічнішою у світі економікою.

Незважаючи на негативну динаміку продуктивності праці в ЄС, серед цих країн виділяється група країн, що динамічно розвиваються активно інвестуючи в інновації і використовуючи трансфер технологій, підвищують рівень продуктивності праці і глобальної конкурентоспроможності. Зокрема, за період 2000–2014 рр. лідерами темпів зростання продуктивності праці стали: Литва, Естонія, Латвія, Словаччина, Чехія, Ірландія. Незважаючи на економічні санкції з боку США і ЄС, високими темпами розвивається економіка Росії. За останні 15 років її рівень суспільної продуктивності праці майже подвоївся. Водночас зазначені країни мали дуже низький початковий рівень продуктивності праці і виробничих технологій.

За даними Центру світової конкурентоспроможності, у 2013 р. найвищі темпи зростання суспільної продуктивності праці були зафіксовані у Китаї (7,3%), Філіппінах (6,3%), Індонезії (5,8%), Казахстані (5,2%), Індії (4,3%), а в Україні цей показник був лише на рівні 0,1% [10, с.370].

За даними Міжнародної організації праці, загальносвітовий темп зростання продуктивності праці зменшився від середньорічної ставки 1,5% у докризовий період 2000–2007 рр. до 1,0% впродовж кризових років, після чого поживався до 1,4% у 2010–2014 рр. [13, с.23]

Таблиця 3

Динаміка суспільної продуктивності праці окремих країн (за показником ВВП у розрахунку на одну відпрацьовану годину), США=100%

Країни	1970	1980	1990	2000	2005	2010	2011	2012	2013	2014	Темп зміни за 2000-2014 рр., %
Люксембург	105,4	113,9	137,8	143,2	125,8	126,7	132,6	130	136,7	136,9	-4,4
Норвегія	61,4	81,9	90,1	120	128,2	125,6	130,4	132,4	134,2	128,5	7,1
Бельгія	77,8	101,6	107	108,6	100,2	99,9	100,8	101,6	103,7	102,5	-5,6
США	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	0
Нідерланди	78,7	99	100,7	102,6	98,2	96,3	97,1	96,4	99	97,9	-4,6
Ірландія	38,6	52,9	65,8	84,4	87,8	93,9	99,1	98,4	97,5	97,6	15,6
Франція	63,9	81,4	93,6	98,5	93	93,8	94,9	93,9	98,1	96,7	-1,8
Німеччина	68,1	85	91,7	92,7	92,2	91,8	94	93,8	95,8	96,1	3,7
Данія	68,8	82,5	91,1	95,2	87,7	94,6	95	97,2	97,6	96,1	0,9
Швейцарія	95,9	101,4	95,5	88,3	80,1	87,6	90,2	93,1	95,8	94,3	6,8
Австрія	-	-	-	85,6	80,5	82,7	83,5	85,9	88,3	87,4	2,1
Швеція	80,6	88,7	85,4	90,6	85,6	86	87	87,4	87,6	85,9	-5,2
Австралія	82,9	84,3	79,3	83	79,5	79,1	80,1	79,3	85,5	83,2	0,2
Фінляндія	48,9	63,2	73,2	84	79,3	80,1	81,9	80,9	82	80,9	-3,7
Канада	85,8	88,4	83,4	82,2	78,4	74,4	75,1	74,2	76,8	77,2	-6,1
Італія	67,3	86,3	88,2	87,4	74,6	75,5	76,3	77	78,2	76,8	-12,1
Іспанія	50,6	69	77,9	73,9	68,7	72,5	73,2	74,8	77,2	76,5	3,5
ЄС-28	-	-	-	74,1	71,6	72,8	73,9	74,6	76,4	75,7	2,2
Велика Британія	62,5	71,5	76,2	84,9	83,6	76,3	75,7	75,2	76,1	75,4	-11,2
Ісландія	53,2	75,4	72,8	63,5	64,5	64,6	63,4	63,7	65,1	64,9	2,2
Японія	38,8	50,7	65,2	67,6	64,5	62,5	62,3	62,8	63,2	61,6	-8,9
Словенія	-	-	-	55,8	58,4	56,5	58,7	59,1	59,6	60	7,5
Словаччина	-	-	-	40,1	46,3	54,5	54,2	55,2	58,1	58,6	46,1
Греція	-	-	58	56,3	54,2	54,8	52,3	52,6	54,7	54,3	-3,6
Чехія	-	-	-	44,5	49,1	50,3	52,1	51,9	53,6	54,1	21,6
Литва	-	-	-	28,9	35,2	42,8	46,3	47,8	50,1	50,1	73,4
Угорщина	-	-	-	35,2	40,6	49	50,2	49,7	51,3	49,7	41,2
Естонія	-	-	-	28,7	35,2	44,2	44,8	47,4	48,6	49	70,7
Південна Корея	9,9	14,8	26,4	39,3	41,8	46,7	48,6	46,7	47,9	46,2	17,6
Польща	-	-	-	33	34,8	40,7	42,8	44	45	44,6	35,2
Латвія	-	-	-	26	33	36,1	37,8	39,6	40,3	41,2	58,5
Росія	-	-	-	19	24,1	34,3	36,4	36,8	34,8	35,4	86,3

Джерело: складено автором за даними [11]

Сповільнення темпів зростання продуктивності праці в основних секторах економіки більшості країн також ілюструють дані табл. 4. Так, якщо у промисловості середній темп зростання продуктивності праці досліджуваних країн за період 1990–1999 рр. був на рівні 2,9%, то у 2000–2009 рр. цей показник вже становив

2,3%, а у 2001–2015 рр. – лише 1,6%. Відповідні показники у сфері послуг були ще нижчими – 2,6%, 2,1%, 1,3%. У сільському господарстві темпи зростання продуктивності праці за останні роки також сповільнились до 2,3%, але вони є на порядок вищі ніж у інших секторах економіки. За період 1990–2015 рр. середні щорічні темпи зростання продуктивності праці були найвищими саме у сільському господарстві (3,6%), тоді як у промисловості вони становили 2,3%, а у сфері послуг – лише 2,0%.

З приводу такої тенденції Д. Бел зауважував, що «продуктивність і обсяги виробництва набагато швидше ростуть у матеріальному виробництві, ніж у сфері послуг. (Це підтверджує і зрушення в пропорціях зайнятості: люди можуть бути замінені машинами активніше у виробництві товарів, ніж послуг). Продуктивність у сфері послуг, оскільки вони представляють собою відносини між людьми, а не взаємодію між людиною і машиною, неминуче залишатиметься нижче, ніж у матеріальному виробництві» [1, с.209].

Завдяки широкому застосуванню нових інформаційно-комунікаційних технологій, агрохімії, аграрної науки, високих темпів зростання продуктивності праці у 1990–2015 рр. у сільському господарстві домоглися такі країни, як Словаччина (10,5%), Естонія (8,0%), Норвегія (6,7%), Польща (5,4%), Данія (5,3%), Литва (5,3%).

При цьому найвищий рівень продуктивності праці у сільському господарстві (за показником ВВП за ПКС у розрахунку на одного зайнятого) у 2013 р. мали Нідерланди (141139 дол.), Ізраїль (119279 дол.), Ісландія (101079 дол.), Швеція (86615 дол.), США (85474 дол.). Вітчизняне сільське господарство за цим показником серед 58 країн посіло 51 місце з рівнем продуктивності лише 7641 дол. [10, с.371]. У промисловості країнами-лідерами за темпами зростання продуктивності праці є Латвія (4,7%), Литва (4,6%), Південна Корея (4,3%), Естонія (4,2%), Словаччина (3,4%), Чехія (3,3%), Польща (3,1%). Сфера послуг прискореними темпами розвивається в Латвії (5,1%), Естонії (4,2%), Литві (4,0%), Південній Кореї (3,9%), Норвегії (2,6%), Ірландії (2,6%), Чехії (2,6%). Найпотужнішими промислово розвинутими країнами, що мають найвищу продуктивність праці у цій галузі, є Норвегія (230305 дол.), Катар (174390 дол.), Ірландія (152972 дол.), Швеція (145027 дол.), Нідерланди (137941 дол.). Вітчизняна промисловість за цим показником серед 59 країн посіла 58 місце з рівнем продуктивності лише 19969 дол. [10, с.371].

Найвищий рівень розвитку сервісної економіки характерний для країн, що мають найбільшу продуктивність праці у сфері послуг, а саме: Люксембурга (139612 дол.), США (112703 дол.), Гонконгу (105141 дол.), Сінгапуру (103617 дол.), Норвегії (102876 дол.). Незважаючи на те, що частка сфери послуг в нашій країні постійно зростає, рівень продуктивності праці у цьому секторі залишається дуже низьким (17547 дол.) [10, с.372].

Таблиця 4

Динаміка середніх темпів зміни продуктивності праці окремих країн за основними секторами економіки (за показником ВДВ у постійних цінах у розрахунку на одну відпрацьовану годину), %

Країни	Сільське господарство				Промисловість				Сфера послуг			
	1990-1999	2000-2009	2010-2015	1990-2015	1990-1999	2000-2009	2010-2015	1990-2015	1990-1999	2000-2009	2010-2015	1990-2015
Люксембург	-	-5,0	-3,3	-4,3	-	-0,4	1,4	0,3	-	-0,2	1,3	0,4
Норвегія	6,6	7,7	4,8	6,7	3,0	0,8	-0,1	1,5	3,1	2,7	1,7	2,6
Бельгія	-	1,8	1,8	1,8	-	1,5	0,8	1,2	-	0,9	0,4	0,7
Нідерланди	0,9	2,3	0,1	1,4	2,5	1,6	0,9	1,6	3,4	1,6	0,8	1,7
Ірландія	-5,9	-1,4	3,0	-0,3	4,9	3,2	2,2	3,0	3,2	3,1	1,5	2,6
Франція	6,9	3,7	0,8	4,4	2,5	1,2	1,1	1,7	1,8	1,0	1,0	1,3
Німеччина	0,7	5,1	-2,1	1,8	1,8	1,1	1,6	1,5	1,8	0,8	0,8	1,1
Данія	9,0	1,9	5,6	5,3	2,1	1,0	1,0	1,4	2,2	1,3	0,7	1,5
Австрія	4,4	3,2	2,5	3,2	1,9	1,6	0,6	1,4	1,7	1,7	0,1	1,2
Швеція	1,1	4,8	-3,2	1,5	3,9	2,4	2,6	2,9	2,4	2,5	2,5	2,5
Австралія	3,6	3,9	7,5	4,1	2,5	1,9	1,7	2,1	2,8	2,3	1,6	2,5
Фінляндія	4,5	4,8	3,4	4,4	3,8	1,8	0,9	2,4	2,5	1,1	1,5	1,7
Італія	5,7	0,8	1,6	2,5	1,9	-0,1	0,7	0,7	2,1	0,0	0,0	0,6
Іспанія	7,6	2,9	2,9	3,8	-1,1	0,1	1,6	0,3	-0,6	-0,4	1,8	0,2
ЄС-28	3,8	2,8	2,4	2,9	1,9	1,2	1,5	1,4	2,1	1,1	1,0	1,3
В.Британія	4,7	0,4	2,6	2,0	2,0	1,9	0,7	1,6	2,7	2,4	0,9	2,0
Словенія	7,0	4,5	3,8	4,8	5,1	2,4	2,0	2,8	3,7	1,2	1,5	1,8
Словаччина	8,7	13,4	7,0	10,5	3,6	3,6	3,0	3,4	1,1	0,6	1,2	0,9
Греція	2,3	0,8	4,1	2,1	3,2	1,5	-2,6	0,6	2,9	2,0	-3,6	0,5
Чехія	0,9	4,8	-1,9	2,2	2,4	4,4	1,6	3,3	2,9	2,9	1,7	2,6
Литва	-1,5	8,5	1,5	4,3	5,4	4,8	3,8	4,6	5,2	4,1	3,1	4,0
Угорщина	2,8	10,2	-3,2	4,5	2,0	3,0	3,4	2,9	-0,2	2,9	2,6	2,2
Естонія	-	8,5	7,2	8,0	-	5,3	2,6	4,2	-	5,6	2,1	4,2
Півд.Корея	-	7,0	3,0	5,0	-	5,3	3,3	4,3	-	4,5	3,2	3,9
Польща	-	6,1	4,2	5,4	-	2,8	3,7	3,1	-	2,6	2,3	2,5
Латвія	-3,4	10,6	2,7	5,3	6,5	5,3	2,7	4,7	7,7	5,3	3,0	5,1
У середньому	3,4	4,4	2,3	3,6	2,9	2,3	1,6	2,3	2,6	2,1	1,3	2,0

Джерело: складено автором за даними [11]

Висновки. Період зародження постіндустріального суспільства у 70-80 рр. ХХ ст. вирізнявся високими темпами зростання продуктивності праці за рахунок впливу нових інформаційно-інтелектуальних технологій, що стало джерелом підвищення добробуту розвинутих країн. На початку 90-х рр. виробничий потенціал цих технологій вичерпався, а нові технології не змогли стримати сповільнення зростання продуктивності у подальші роки. Об'єктивно, що за даного техніко-організаційного рівня виробництва, що сформувався в розвинутих країнах, зростання продуктивності праці має певну межу. Перспективи подальшого зростання продуктивності праці пов'язані з новими нано- і біотехнологіями тощо.

Завдяки застосуванню нових технологій, виробничі процеси починають здійснюватися при мінімальній участі людини, підвищуючи тим самим продуктивність праці. Такі технології є наукомісткими і вимагають постійного підвищення кваліфікації і нагромадження знань. Це є ознакою постіндустріального суспільства, оскільки нова економіка базується на знаннях та інформації, що втілюються в інноваціях через нові технології та відповідну продукцію, забезпечуючи не лише підвищення продуктивності праці, а й рівня конкурентоспроможності національної економіки. Зважаючи на це, показник продуктивності праці повинен посісти належне місце при визначенні глобальної конкурентоспроможності країн та у національній системі обліку статистичних даних.

Аналіз статистичної інформації показав, що на відміну від загальноприйнятих уявлень, формування постіндустріального суспільства в розвинутих країнах відбувається хоча і зі значним зростанням частки сфери послуг у загальних обсягах виробництва, але з дуже низькими темпами продуктивності праці, тоді як цей показник у сільському господарстві і промисловості є порівняно вищим. Це свідчить про прискорений розвиток саме матеріального виробництва, його технічне переозброєння на основі нових технологій. Тобто продуктивні сили суспільства ще не досягли такого рівня розвитку, щоб відбулося прискорене якісне зростання сфери послуг – науки, освіти, інформації, культури, охорони здоров'я. Інформація та знання, як головні виробничі ресурси, переважно стали драйверами сільського господарства і промисловості, а не сфери послуг.

Особливість зазначених тенденцій потрібно враховувати у економічній політиці в Україні. Маючи значний природно-ресурсний потенціал, наша країна повинна активно розвивати аграрний сектор і промисловість, впроваджуючи у виробництво досягнення науково-технічного прогресу, а не йти сліпо за нав'язливими підказками іноземних консультантів, які пропагують пріоритетність розвитку торгівлі і сфери послуг загалом.

Концентрація *значної частки* виробництва і зайнятих у сфері послуг в розвинутих країнах свідчить про активне формування *сервісної економіки*. В Україні також спостерігається позитивна тенденція у зростанні внеску сфери послуг у загальних обсягах виробництва. Така тенденція сприяє удосконаленню структури національної економіки і спрямуванню її на розбудову основ постіндустріального суспільства. Але паралельно з розвитком сфери послуг необхідно розвивати матеріальне високотехнологічне виробництво.

Для України характерним є критичне відставання за суспільною продуктивністю праці від інших країн світу. За цим показником наша країна займає низькі позиції у світі, маючи продуктивність праці на рівні близько 15% від рівня США. Для того, щоб наблизитись до рівня розвинутих країн світу, необхідно не концентруватись лише на ринкових реформах (які на практиці зводяться до розподілу влади, власності і доходів), а поєднати їх з технічним переозброєнням економіки, впровадженням інформаційно-інтелектуальних і ресурсоощадних технологій, перейти на новий технологічний спосіб виробництва. Необхідно збільшити фінансування освіти і науки, спрямувати інвестиції на закупівлю високотехнологічних засобів виробництва, підтримку вітчизняних інновацій. Це дозволить підвищити якість і обсяги виробленої продукції, яку можна буде успішно реалізувати як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринках.

Продуктивність праці є показником ефективності використання праці, який має важливе значення в розвитку окремого підприємства та національної економіки в цілому. На макроекономічному рівні продуктивність праці відображає загальну ефективність виробництва товарів і послуг в країні. Потрібно постійно дбати про підвищення продуктивності праці. Резервами до її зростання є використання можливості економії затрат праці за рахунок: застосування досягнень науково-технічного прогресу (нової техніки, модернізація обладнання, удосконалення технології виробництва, інженерних комунікацій); удосконалення управління виробництвом, наукова організація праці; підвищення рівня освіти і кваліфікації працівників, поліпшення здоров'я і умов праці, підвищення творчої активності працівників; удосконалення систем оплати праці, відтворення робочої сили та розв'язання соціальних проблем суспільства тощо.

Однак підвищення продуктивності праці не повинно бути самоціллю. Пріоритетною метою сучасного цивілізаційного розвитку є розвиток людини, її творчих та інтелектуальних здібностей. Для досягнення цієї мети поряд зі зростанням продуктивності праці, необхідно забезпечити підвищення життєвого рівня населення шляхом реального зростання доходів працівників, підвищення їх кваліфікації і здоров'я, соціального захисту населення.

Список використаних джерел

1. Белл Д. Грядущее постиндустриальное общество. Опыт социального прогнозирования / Д. Белл; Перевод с англ. Изд. 2-ое, испр. и доп. – М.: Academia, 2004. – 788 с.
2. Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>

3. Національні рахунки України за 2014 рік. Статистичний збірник / Держ. служба статистики України; [за ред. І.М. Нікітіної]. – К.: Держ. служба статистики України, 2016. – 179 с.
4. Чухно А.А. Твори: У 3-х т. Т. 2. Інформаційна постіндустріальна економіка: теорія і практика / А.А. Чухно; НАН України. Київ. нац. ун-т ім. Т.Шевченка, Н.- д. фін. ін-т при М-ві фінансів України. – К., 2006. – 512 с.
5. Clark C. The Conditions of Economic Progress / C. Clark. – London: Macmillan & Co., 1940. – 504 p.
6. Economic Report of the President. Transmitted to Congress. – Washington, 2016. – 430 p.
7. Fisher A. Production, Primary, Secondary and Tertiary / Allan G.B. Fisher // Economic Record. – June, 1939. – Volume 15, Issue 1. – P. 24–38.
8. Fisher A. The Clash of Progress and Security / Allan G.B. Fisher; 1st edition. – London: Macmillan & Co., 1935. – 234 p.
9. Fourastie J. Le Grand Espoir du XXe siecle. Progres technique, progres economique, progres social / J. Fourastie. – Paris: Presses Universitaires de France, 1949. – 224 p.
10. IMD World Competitiveness Yearbook 2014 / International Institute for Management Development. – Lausanne, 2014. – 559 p.
11. OECD [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.oecd.org/std>
12. The Global Competitiveness Report 2015–2016 / World economic forum. – Geneva, 2015. – 385 p.
13. World employment and social outlook 2015: The changing nature of jobs / International Labour Office. – Geneva: ILO, 2015. – 162 p.